

Лариса Ніколаєнко

DOI 10.15290/sw.2019.19.24

Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні
Національної Академії Наук України,
Відділ слов'янських мов
tel.: +380-44 2490305
e-mail: larysanik@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2834-1208>

Репрезентація емоцій групи «Співчуття» в українській мовній картині світу

Ключові слова: концептуалізація, дескрипція, репрезентація емоцій, мовна картина світу, асоціативні образи

В останні десятиліття мовознавці досить активно вивчають емоційні переживання в різних напрямках і аспектах. У своїй статті ми спробуємо описати, як представлені емоції групи «Співчуття» в українській мовній картині світу. Лексеми, що називають ці почуття¹, ми об'єднуємо в семантичне поле «Співчуття». Слідом за В.Ю. Апресян, семантичне поле ми розуміємо як набір частиномовно різнорідних емотивних слів і виразів, який відображає цілий спектр підтипів емоцій усередині більшого емоційного типу [Апресян 2014, 419]. Предмет нашого дослідження становить контекстна сполучуваність конститuentів семантичного поля «Співчуття» в художніх текстах, що в електронному вигляді входять до Українського національного лінгвістичного корпусу². Прийнято вважати, що мовна об'єктивація емоційних переживань зазвичай відбувається за допомогою метафор. «Оскільки внутріш-

¹ Звертаємо увагу на те, що терміни почуття, емоції, емоційні переживання у лінгвістичних працях прийнято використовувати як синоніми.

² Український національний лінгвістичний корпус, [online], http://unlc.icybcluster.org.ua/virt_unlc/, [08.02.2017].

ній світ людини моделюється за зразком зовнішнього, матеріального світу, основним джерелом психічної лексики є лексика “фізична”, яка використовується у вторинних, метафоричних значеннях» [Арутюнова 1976, 95]. Хоча тілесні реакції, що супроводжують почуття, можуть описуватися й за допомогою мовних одиниць, вжитих у буквальному значенні. Окрім того, як зауважують В.Ю. Апресян та Ю.Д. Апресян, існують вирази, які з однаковим успіхом можна кваліфікувати і як буквальні, і як метафоричні, наприклад: *холодеть от страха* [Апресян 1993, 31].

Досліджуючи репрезентацію емоцій групи «Співчуття» в українській мовній картині світу, нам вдалося виявити, окрім прямої фіксації їх зовнішніх проявів, метафоричну концептуалізацію внутрішнього впливу, інтенсивності почуттів, їх температурних, квантитативних, температурних характеристик, оцінки та асоціативних образів.

Як показав аналіз матеріалу, зовні емоції групи «Співчуття» найчастіше маніфестуюються:

– у погляді: *співчутливі очі, погляд; співчутливо подивитися, глянути, проважати поглядом; зі співчуттям глянути, подивитися, заглянути у вічі; співчуття прочитати в очах, висловити поглядом; погляд, сповнений співчуття; співчутливість світиться в очах; жалісливі очі, погляд; жалісливо подивитися, поглянути; жалісні очі, погляд; жалісно дивитися, глянути; очі, сповнені жалості; з жалістю подивитися; з жалем подивитися, глянути, кинути погляд; жаль виливається (випромінюється) з очей; жаль світиться (розгорівся, проступав) в очах; очі поїнялися (зацвіли, спалахнули) жалем; погляд, повний жалю;*

– у голосі: *співчутливі слова, нотки в голосі, зітхання, інтонація, шепотіння, голос; співчутливо сказати, промовити вигукнути, вимовити, відповісти, заговорити, запитати, звернутися, зітхнути, мовити, обізватися, озватися, проказати, радити, шепотіти; зі співчуттям заговорити, обізватися, зауважити, запитати, шепотітися; співчуття забриніло (відчувалося, пробилось) в голосі; крик співчуття; з нотками співчуття в голосі; голос, сповнений співчуття; жалісливі слова, голос, нотки в голосі; жалісливо сказати, запитати, шепотіти, промовляти; жалісні нотки, голос, зітхання; жалісно говорити, сказати, питати, промовити, зітхнути; жалість почувалася в словах, задзвеніла в голосі; жалоці почувлися в голосі; жаль почувся (звучав) у голосі; голос, сповнений жалю; з жалем промовляти, обізватися, розповідати, сказати, прошепотіти, зітхнути; з жалю задріжав голос; говорити з нотками жалю в голосі;*

– у міміці та виразі обличчя: *співчутливий вираз обличчя; співчутливо насупитись, усміхатись; співчуття з'явилося (промайнуло, розлилося) на обличчі; співчуття запеклося на вустах; збліднути від співчуття; зі співчуттям кривити (кусати) губи; жалісливе обличчя; жалісна міна (посмішка, усмішка, гримаса); жалісно всміхатися, скривити уста, кривитися, кліпати очима, скліпувати повіками; морщитися від жалості; скривитися від жалоців; жаль скривив губи;*

– у рухах тіла: *співчутливо похитати (покивати, кивнути) головою, розводити руками, взяти попід руки, поплескати по плечах, покласти руку на плече, потиснути (стиснути) руку, нахилитися над кимось, озиратися; зі співчуттям потиснути руку, обняти; жалісливо (жалісно) похитати головою.*

Можна спостерігати фізіологічну екстериоризацію емоцій групи «Співчуття» у вигляді плачу, сліз: *сльоза співчуття; співчутливо плакати; ридати (розплакатися) з жалю; від жалю на очі набігли сльози; сльози передавали горло жалем.*

Аналіз фактичного матеріалу свідчить, що експлікація внутрішніх проявів емоцій групи «Співчуття» в українській мові відбувається виключно за допомогою метафоричних дескрипцій. Можна знайти опис впливу цих почуттів на функціонування:

– серця: *від співчуття серце лускається, краялося, защеміло; співчуття стискало серце; жалість здавила (стискає) серце, бере за серце, підступила під серце; жалоці роздирають серце; від жалоців серце обливається кров'ю; серце краялося з жалоців; серце розривалося (стискалося, краялося, мліло) з жалю; серце заболіло (краялося, розривається) від жалю; жаль здавив (стиснув, краяв, пройняв, розриває) серце, бере (уціпнув, хапав) за серце;*

– душі (нефізичної складової людини): *співчуття краяло (роз'ятрило, роздирає) душу;*

– грудей: *жалість (жаль) стискає груди;*

– горла: *жаль передавив (стиснув) горло; жаль затис горло до сліз; сльози передавили горло жалем;*

– усіх внутрішніх органів: *од жалоців усе всередині перевертається.*

Мовна свідомість найчастіше вміщує почуття в душі або в серці людини. В українській лінгвокультурі вмістилищем емоцій групи «Співчуття» можуть виступати:

– серце: *співчутливе, жалісливе серце; співчувати всім (щирим) серцем; відчутти (розбудити) співчуття в серці; співчуття ворухнулося (зродилося) в серці; серце сповнюється співчуттям; жаліти всім*

серцем; жалість заскімляла (защеміла) в серці; жалоці увійшли в серце; жаль збирився (прокинувся, ворухнувся) в серці, лежав на серці, сповняв серце; серце зайшлося жалем; відчувати (чути) в серці жаль, наприклад:

«А ще пізніше Олеся остаточно захопила трагічна історія інженера Ернана Раміро, і він усією душею відчув, як його **серце сповнюється співчуттям** і симпатією до стійкої, незламної людини, що пройшла такий важкий життєвий шлях (...)» (В. Владко); «Зітхнула я, **жалоці свої сховала на саме дно в серці** й пішла до роботи...» (О. Кониський); «Ви що, отче, – хотів обуритися Яровит, а **видав із серця жалість** (...)» (Д. Міщенко); «Але, помітивши сльози в Гафійчиних очах, вона замовкала, **жаль сповняв її серце** і вилітав довгим зітханням» (М. Коцюбинський);

– душа: співчувати в душі, у глибині душі, всією душею; співчуття заворушилося в душі; пробудити в душах співчуття; душа проймається співчутливістю до когось; жаліти всією душею; жалість прокинулася (ворухнулася) в душі; струна жалості озвалася в душі; жалоці обступають (опановують) душу, вирвалися з душі, ворухнулися в душі; відчувати жалоці в душі; жаль прокидається в душі, ворухнувся в глибині душі, крає (порушив) душу, струмінцем цідився в душу; жалем проймається (огортається) душа; в душі прокинулося почуття жалю, обзивається струна жалю, наприклад:

«Але десь **у найпотаємнішому кутку душі** досі, незалежно ні від чого, **жеврїла** ледь помітна іскрина **співчуття** до тієї божевільної, причинної дівчини (...)» (І. Білик); «Пані губернаторова з очей мимовільну сльозу й замовкла. **В душі отамана ворухнулись жалоці...**» (М. Старицький); «З другої сторони, знов **обзивається** чомусь в її **душі** якась **струна жалю** і за Грицем. Він сирота, як її розказував, без матері, батька, підкинена дитина» (О. Кобилянська);

– груди: жалість виривається (підіймається) з грудей; жаль ворухнувся (наростав) у грудях, наповнює груди; почуття жалю прокинулося (розлилося) в грудях, наприклад:

«Палагна поправляла полотно на мерцеві, а її пальці чули холод мертвого тіла, тоді як теплий солодкавий дух воску, що стікав по свічках, **підіймав з грудей до горла жалість**» (М. Коцюбинський); «**Пекучий жаль** за спотворену долю цієї дівчини поступово **наростав у моїх грудях**» (Д. Білий);

– уся людина в цілому: співчуття проймало когось, прокинулося в комусь; жалість зароджується (стрепенулася) в комусь, ввійшла

в когось; жаль прокидався всередині в когось, ворухнувся в комусь; пробудити, збудити, здушити в комусь жаль; почуття жалю заворушилось у комусь, наприклад:

«Тепер Оксана почула, що і в ній стрепенулася не тільки жіноча **жалість**» (М. Стельмах); «При зустрічі вона дивилась на Комату з легкою іронічною посмішкою, а всередині в неї прокидався **жаль**» (В. Домонтович).

Окрім фіксації тілесних проявів емоцій групи «Співчуття» в українській мовній картині світу можна виявити такі їх ознаки, як:

– інтенсивність і глибина почуття: **співчуття** – безмежне, всепоглинальне, глибоке; **жалість** – м'яка, тиха, невимовна, глибока; **жалощі** – безмежні, великі; **жаль** – тихий, великий, несказаний, безмежний, невимовний, невичерпний, безмірний, глибокий, нестямний; **жаль** трішки-трішки ворухнувся, ще не прокинувся на повну силу, поступово наростає; **жаль** злегка, трохи, дуже, без міри, до болю, до сліз, до щему, нестерпно, невимовно; **жалко** дуже, до болю, до сліз; **школа** дуже, до болю, наприклад:

«Тільки **шкала** страждань, **співчуття** до чужого страждання, **завібрувала** у мене в душі на найвищій ноті (...)» (В. Рубан); «**Пекуча туга, невимовна глибока жалість** обіймали кожного (...)» (П. Мирний); «**Жаль** в його серці ще **не прокинувся на повну силу**» (Ю. Бедзик);

– температурні ознаки: **співчуття** – тепле, гаряче, холодне; **гаряча хвиля співчуття**; **огрітий співчуттям**; **тепле спочуття**; **тепло спочуття**; **пекучі жалощі**; **жаль** – **пекучий, теплий**; **жаль** пече вогнем; **гарячий струмінець жалю**; **остудити жалість**, наприклад:

«Мимохідь глянувши на свого асистента, Берн раптом вловив у його синіх очах **тепле співчуття**» (О. Бердник, Ю. Бедзик); «Віраз обличчя дівчини важнів. У неї вже збуджувалося **гаряче співчуття** до цього, здавалося, дуже щирого, але ж якогось чудного, ну зовсім “безґрунтового” хлопця» (Д. Бузько); «І якась щемлива **жалість** охопила парубка, **гаряче, мов горілчаний вогонь, покотилась** п руках і ногах» (М. Стельмах);

– квантитативні ознаки: **крапля**, **краплина**, **скалочка**, **крихта**, **крихітка співчуття**; **крихта**, **капелька жалості**; **крихта**, **крихітка жалю**, наприклад:

«Невже у Вас не знайдеться бодай **краплини співчуття** чи хоча б **крихітки жалю** до мене, Вашої нещасної учениці?» (М. Сиротюк); «Ох, мабуть, він провинивсь перед товариством! А в їх нема ні **крихти жалості**» (П. Куліш);

– темпоральні ознаки: *запізніла жалість; жалість на мить; раптовий натиск жалості; раптовий жаль; жаль закрався на хвилину.*

Невід’ємною складовою мовного образу емоцій є їх оцінка³, яка найчастіше виражається за допомогою епітетів. Емоції жалості та жалощів можуть оцінюватися як позитивно (у випадках, коли об’єкт почуття викликає любов, ніжність, симпатію), так і негативно (якщо об’єкт викликає зневагу, відразу, огиду), співчуття ж завжди оцінюється позитивно:

– позитивна оцінка: *співчуття – доброзичливе, дружнє, жалісливе, жертовне, заколисливе, зворушливе, людське, материнське, милостиве, шанобливе, щире, щиросерде; жалість – просвітлена, м’яка, співчутлива, щира; жаль – ніжний, щирий;*

– негативна оцінка: *жалість – зневажлива, образлива; жалість принижує, ображає; гидливі жалоці, наприклад:*

«До матері, передчасно змарнілої, безпомічної, він ставився зі зневажливою жалістю» (А. Дмитрук); *«Кілька разів Майя поривалась написати Андрієві, але зупиняла себе. Так, він би її зрозумів! Тільки хто знає, чи не зародиться в ньому почуття зневаги та образливої жалості до тієї, яка не може дати собі ради?»* (М. Дашкієв); *«Тож розгорнула пелюшки, а сама ревниво дивиться на незнайому: скривиться від гидливих жалоців чи ні»* (І. Білик).

Дуже часто емоції групи «Співчуття» виступають у супроводі таких позитивних емоцій, як любов, ніжність, симпатія, а також синонімічних з групи «Співчуття», наприклад:

«Юра Муратов, становище якого було жажливе, викликав у її душі таку ніжність і співчуття, неначе це була її рідна дитина» (О. Сизоненко); *«Та розповідь медсестри викликала в душі комбрига батьківську жалість і симпатію до Федька»* (Є. Доломан); *«– Він не сказав тобі правди, доню, – так само тихо відповів лісничий, почувуючи, як глибокий жаль і любов до цієї дівчинки крають йому серце»* (О. Донченко); *«Сірко ще раз поглянув на Лавріна, і раптом його серце заплеснула хвиля жалю та ніжності»* (Ю. Мушкетик); *«Жалість і спочування здавило серце в Комашка»* (І. Нечуй-Левицький); *«Матусю! матусю! – припадаючи до неї, мовив Кирило. У його карих добрих очах світився жаль; у ласкавому голосі почувалися жалоці»* (П. Мирний).

³ Докладно про оцінку емоцій групи «Співчуття» див.: Ніколаєнко Л.І., 2016, *Оцінка в мовній концептуалізації емоцій групи “Співчуття”* (на матеріалі польської, української і російської мов), “Мовознавство”, № 3, с. 32–40.

Значно рідше емоції групи «Співчуття» можуть актуалізуватися поряд з такими негативними почуттями, як зневага, відраза, огида, погорда, набуваючи при цьому у свідомості мовців негативної конотації, наприклад:

«Хазяйка дому чмигнула, коли його побачила, і провела лукавим, довгим поглядом. (...) В тому погляді помітив він **зневагу і співчуття...**» (В. Шевчук); «(...) і пухлі вуха, і виразки на губах, і розмальоване висипом тіло викликали **відразу й одночасно співчуття**» (М. Василенко); «(...) в тій усмішці була якась **погорда чи співчуття** (...)» (Ю. Винничук); «Кілька разів Майя поривалась написати Андрієві, але зупиняла себе. Так, він би її зрозумів! Тільки хто знає, чи не зародиться в ньому почуття **зневаги та образливої жалості до тієї, яка не може дати собі ради?..**» (М. Дашкієв); «– Артуре, – озвалася Бренда, дивлячись на Гаральда з **жалістю й відразою**. – Це параноя. Його місце в психлікарні, серед божевільних» (О. Авраменко, В. Авраменко).

Як свідчать лінгвістичні дані, конституенти досліджуваного семантичного поля часто поєднуються з іменником *біль*. У такий спосіб відбувається експлікація особливо болісного переживання цих почуттів експерієнцером, наприклад:

«Прочитавши її [телеграму], священник миттєво проїнявся **болем і співчуттям** за долю молодого юнака і його родини» (В. Серемчук); «З **болем і жалістю** збагнув, що стара ще й досі виглядає свого Івана» (М. Стельмах); «Одна згадка про неї змусила Добриню здригнутися. Серце стиснулося від **болю та жалю**» (В. Малик); «Йому стало чомусь **до болю жаль** її, жаль, що він може зробити її нещасною, адже його смерть розбила б і її життя, розбила назавжди» (О. Гончар).

Аналіз фактичного матеріалу показує, що болісність переживання емоцій групи «Співчуття» є причиною концептуалізації їх в українській мовній картині світу як душевного, а часом навіть фізичного **болю**: *співчуття* – болісне, гостре, гірке, проникливе, щемливе; *жалість* – гостра, пронизлива, щемлива, пекуча; *жалість* проїняла душу, защеміла в серці; *гострий біль* жалоців; *плакати з жалоців*; *пекучі жалоці*; *серце краялося з жалоців*, *обливається кров'ю від жалоців*; *жаль* – гострий, болючий, жалкий, пекучий; *жаль* проїняв (пече) когось; *болюче почуття жалю*; *серце розривалося (стискалося, краялося) з жалю*; *серце заболіло (краялося, розривається, защеміло) від жалю*, наприклад:

«І щоразу потім цей *смуток* *пожори* *беззахисних людей* *перед*

цією незримою силою викликав в мені **болісне співчуття**» (В. Лісовий); «**Сидір відчув гостру жалість до дівчини, такої упокоєної, втомленої хворобою, незвично тихої і слабкої, як стеблина**» (М. Малиновська); «**І якась щемлива жалість озопила парубка (...)**» (М. Стельмах); «**Він перейнявся пекучими жалоцями до жінки, яка подарувала йому життя, сама здолавши нелегку життєву дорогу**» (І. Білик); «**(...) болючий жаль до молодого життя, що на її очах боролася з смертю, обхопив серце жінки**» (А. Кащенко); «**Тяжкі роздуми-спогади нахилили його голову над ліжком знесиленої жінки, а серце щеміло від невимовного жалю**» (І. Пільгук).

Стихійність, високий ступінь інтенсивності впливу емоцій групи «Співчуття» на експерієнцера передає асоціативний образ **агресора: співчуття стискало (краяло) серце, роз'ятрило (краяло) душу; серце лускається (краялося, защеміло) від співчуття; жалість душила когось, перехоплює когось подих, стискає (здавила, вколола) серце, стиснула груди; жалоці охопили, роздирають серце, опановують душу; піддатися жалоцям; жаль мучив когось, здавив (стиснув, проїняв, розриває, крає) серце, роздирає (крає) душу, уціпнув (хапав) за серце, полоснув по серцю, стиснув горло, наприклад:**

«**Довго після описаних подій я розмірковував над усім, що сталося, і гостре співчуття до цієї людини стискало мені серце**» (В. Заєць); «**(...) а Чубенка душила жалість і злість**» (Ю. Яновський); «**Жалість стискувала Пенове серце леццатами**» (Л. Залата); «**А як не мучитиметься, коли он які болі в серці і які жалоці роздирають серце**» (Д. Міщенко); «**Мене мучив глухий жаль за ним, а його бліде, від болю змінене лице стояло неустанно переді мною**» (О. Кобилянська); «**(...) Карло вийшов до коня. Чомусь жаль полоснув по серцю. Кінь обернув голову і, тремтнувши повіками, обронив крупну сльозу**» (Г. Колісник).

Доволі часто емоції групи «Співчуття» в українській мові можуть уподібнюватися до **водної стихії**, яка здатна проявлятися з різною силою і в різному обсязі – від крапельки до бурхливої хвилі. Ці емоції можуть наповнювати⁴ людину, її душу, серце, очі, розливатися по обличчю: **співчуттям наповнене (сповнюється) серце, переповнені сло-**

⁴ Усвідомлюємо, що основне значення дієслова *наповнювати* і однорідних лексем пов'язане не лише з рідиною, а й з іншими субстанціями, які можна накладати, насипати тощо, але стосовно концептуалізації співчуття вважаємо, що тут відбулось метафоричне перенесення саме значення, пов'язаного з рідиною.

ва, переповнена душа, замало когось; бути повним (сповненим) співчуття; сповнитися співчуттям; погляд (голос), сповнений співчуття; співчуття розлилось на обличчі; крапля, хвиля співчуття; крапелька, припливи жалості; захлинатися від натиску жалості; налитий почуттям жалоців; серце, повне жалоців; жаль наповнює груди, поплив із серця; хвиля, краплина, крапельночка, струмінець жалю; серце облилось (налите) жалем; почуття жалю розлилося в грудях, наприклад:

«А ще пізніше Олеся остаточно захопила трагічна історія інженера Ернана Раміро, і він усією душею відчув, як його **серце сповнюється співчуттям** і симпатією до стійкої, незламної людини, що пройшла такий важкий життєвий шлях (...)» (В. Владко); «Нема-нема та й напали на нього **припливи жалості**» (М. Павленко); «Чутливе материне **серце обіллялось жалем** на одну думку, що дитина мерзла б або й зовсім замерзла в далекій холодній дорозі» (М. Коцюбинський); «Ксеня лежала, скулившись у клубочок, стогнала в забутті. **Хвиля жалю** підкотилася до мого серця» (О. Бердник); «Вовки та собаки... Пам'ятаю гостре **почуття жалю**, яке **розлилося в грудях**, коли вперше побачив своїх майбутніх вихованців. Їм було не більше місяця» (Г. Вдовиченко); «Тихий **жаль** завжди мене **обливає**, коли бачу занепалих (...)» (В. Шевчук).

Образ **водної стихії** може доповнюватися температурними ознаками, наприклад:

«Галя Рижко вперше бачила Миколу Петровича в такому стані, – змученого, слабкого, вкрай стомленого. **Гаряча хвиля співчуття** сколихнула її душу» (В. Владко); «Тоненьким **гарячим струмінцем** **цідився** в душу **жаль**. Холоду до болю стало шкода Олександра Кіндратовича» (Ю. Мушкетик).

Образ **вогню** в концептуалізації емоцій групи «Співчуття» передає інтенсивність чи міру їх прояву: **іскорка** (**іскрина**, **вогник**) **співчуття жевріє** (**тліє**, **горить**); **жалість** **розпалилася**; **іскра жалості**; **вогненний жаль**; **полум'я**, **вогонь**, **іскорки жалю**; **жаль спалахнув у серці**, **розгорівся в очах**; **спалити серце жалем**, наприклад:

«А Лаврін почував, що і в його серці **жевріє** надто маленький **вогник співчуття** Захаркові (...)» (Ю. Мушкетик); «Збирала його [Тимка] в далеку дорогу молода дружина, гарячими сльозами личко мила, **серце жалем на попіл спалила** (...)» (Г. Тютюнник); «Він зирнув на неї і приклався до борщу і їв з такою пожадністю, що знову **спалахнув у її серці вогненний жаль**» (В. Шевчук); «Новітнє пекло, що його вигадали самі люди, оточує солдат, що несуть тіло

пораненого друга. *Огонь жалю спалює серце Бойка і цей огонь пекучіший за огонь набоїв*» (Г. Шкурупій).

Емоції співчуття і жалю можуть асоціюватися з образом **світла**: *співчуття (спочування) світилося в очах; співчуттям засяяло личко, горіли (засвітилися) очі; сяйво спочуття; співчутливість світилась в очах; жаль світився в очах, випромінювався з очей*, наприклад:

«*Її зморшкувате личко засяяло співчуттям (...)*» (Є. Гуцало); «*Саня підвела на Комашка свої очі й переглянулася з ним. В їх світилось спочування й ласкавість до Комашка*» (І. Нечуй-Левицький); «*– Матусю! матусю! – припадаючи до неї, мовив Кирило. У його карих добрих очах світився жаль; у ласкавому голосі почувалися жалоці*» (П. Мирний); «*Діма перефокусував погляд, намагаючись роздивитись обличчя жінки, що схилилася над ним. У нього стиснулося горло, коли він виявив, що на нього дивляться небесно-блакитні очі, з яких випромінюються тепло, спокій, жаль та любов...*» (П. Чорний, В. Шило).

Емоції групи «Співчуття» в українській мові можуть асоціюватися ще з кількома образами:

– з образом **людини**: *німа, сльозлива, співчутлива, сувора, щира жалість; жалість прокидається (прокинулася, пробудилась) у когось, бере за серце, підступила під серце; жалоці охопили (взяли) когось; боязкий, мовчазний жаль; жаль взяв (охопив) когось, ворухнувся (прокинувся) в когось, бере за серце;*

– з образом **тварини**: *жалість заскімлила, стрепенулась, поворухнулась у серці;*

– з образом **рослини**: «*Ця сумна подія, сподіваємось, посіє в серці твоїм співчуття до покійного і змінить гнів на милість*» (Д. Міщенко);

– з образом **квітки**: «*Надаремне він глушив у собі жалість – вона розквітла, як пахуче гроно, заволоділа ним до краю*» (Ю. Яновський); «*Ти послав свою книгу найретельнішому читальнику: він читає й перечитує її, і співчуття його – ніби вогняна квітка серед ночі*» (В. Шевчук);

– з образом **ліків**: «*Одна... Нема рідної душі, щоб щирим словом, співчуттям загоїла рани сердечні, заспокоїла, підтримала...*» (М. Коцюбинський);

– з образом **музичного інструмента**: «*А дочитавши і дізнавшись про мое життя, зміниш про мене думку, і в твоєму серці ворухнеться хоча б одна струна співчуття до мене...*» (В. Малік).

Таким чином, аналіз контекстної сполучуваності назв емоцій групи «Співчуття» в художніх текстах, що знаходяться в базі Українського національного лінгвістичного корпусу, дозволив представити дескрипцію цих почуттів в українській мовній картині світу і підтвердити тезу про те, що мовна репрезентація емоцій у переважній своїй більшості здійснюється за допомогою метафор. Мовний образ почуттів створюється за допомогою опису їх зовнішніх та внутрішніх проявів, метафоричного відображення інтенсивності емоційних переживань, їх температурних, квантитативних та темпоральних характеристик, оцінки та асоціативних образів. Вмістилищем емоцій групи «Співчуття» в українській лінгвокультурі зазвичай виступають душа, серце, груди або ж уся людина в цілому. Феномен емоцій групи «Співчуття» полягає в тому, що людина може переживати їх не лише по відношенню до тих, до кого вона відчуває любов, ніжність, симпатію, а й стосовно тих, хто викликає негативні почуття зневаги, відрази, огиди. Асоціація емоцій групи «Співчуття» в українській мовній свідомості з такими образами, як біль, агресор, вогонь, свідчить не про деструктивний характер цих почуттів, а про їх стихійність та силу впливу на експерієнцера.

Література

- Apresân V.Û., Apresân Û.D., 1993, *Metafora v semantičeskom predstavlenii èmocij*, “Voprosy âzykoznanîâ”, № 3, s. 27–35. [Апресян В.Ю., Апресян Ю.Д., 1993, *Метафора в семантичеськом представленнн емоцій*, “Вопросы языкознания”, № 3, с. 27–35.]
- Apresân V.Û., 2014, *Mehanizmy obrazovaniâ i vzaimodejstviâ složnyh značeniî v âzyke*, Moskva. [Апресян В.Ю., 2014, *Механизмы образования и взаимодействия сложных значений в языке*, Москва.]
- Arutûnova N. D., 1976, *Predloženie i ego smysl*, Moskva. [Артютнова Н. Д., 1976, *Предложение и его смысл*, Москва.]
- Nikolaenko L.Î., 2016, *Ocînka v movnij konceptualizacii èmocij grupi “Spivčuttâ” (na materialî pol’skoï, ukraïns’koï i rosîjs’koï mov)*, “Movoznavstvo”, № 3, s. 32–40. [Николаенко Л.И., 2016, *Оцінка в мовній концептуалізації емоцій групи “Співчуття” (на матеріалі польської, української і російської мов)*, “Мовознавство”, № 3, с. 32–40.]
- Ukraiïns’kij nacional’nij lingvističnij korpus*, [Український національний лінгвістичний корпус, [online], http://unlc icybcluster.org ua/virt_unlc/.

THE REPRESENTATION OF EMOTIONS OF THE GROUP «COMPASSION»
IN THE UKRAINIAN LANGUAGE WORLD PICTURE

S U M M A R Y

Key words: conceptualization, description, representation of emotions, language picture of the world, associative images

Analyzing co-occurrence of nouns naming emotions of the group «Compassion» with other words as registered in the Ukrainian national linguistic corpus, the author provides the description of these emotions in the world picture of Ukrainian: their outer and inner manifestations, intensity, duration, thermal and quantitative characteristics as well as their assessment. Also, she describes the conceptualization of emotions of the group «Compassion» in Ukrainian language consciousness.